

Л 2006

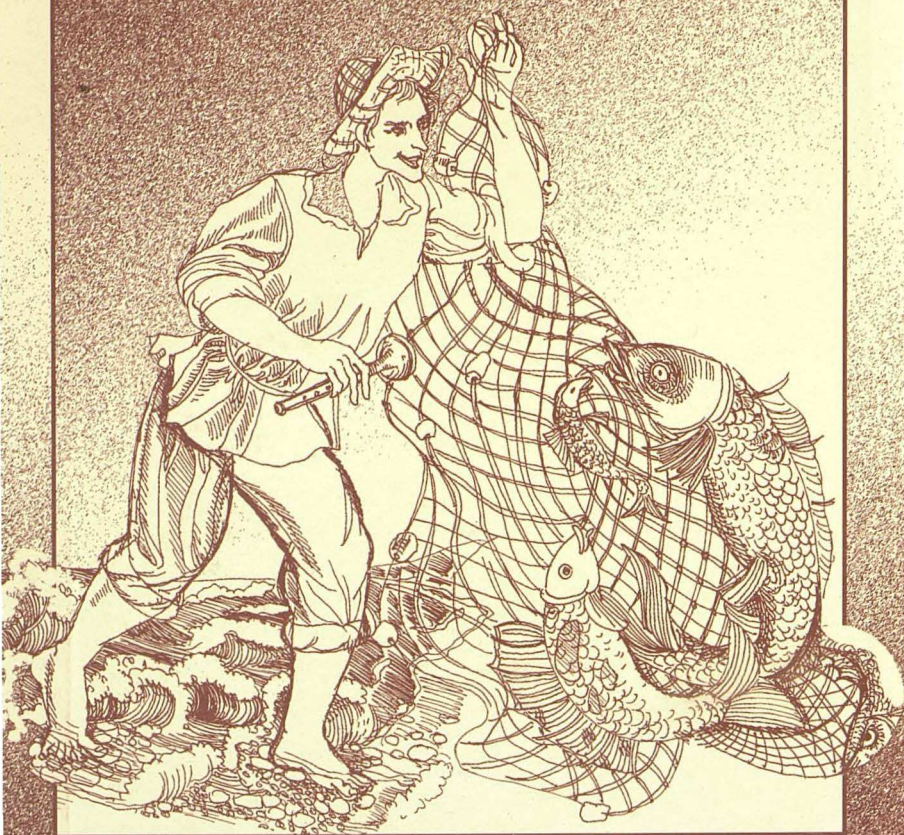
5748к

Мем балалар әдебиеті

ЭЗОП
И.А.КРЫЛОВ

МЫСАЛДАР

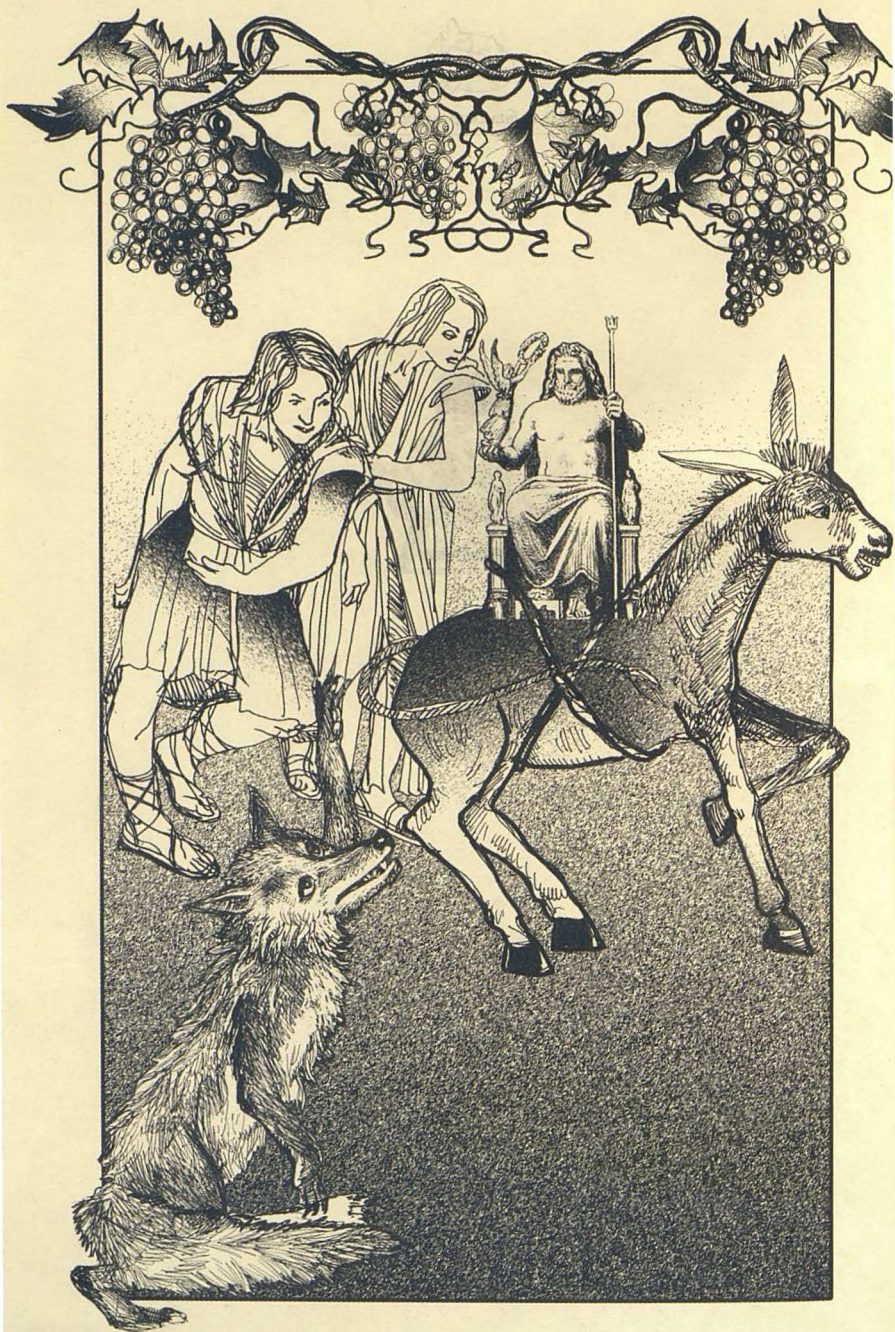

Әлем балалар әдебиеті

Әлем балалар әдебиеті

ПОЭ

И.А.КРЫЛОВ

Алматы

«Балауса» баспасы

2005

ВРН 84(0)

Э 30

ISBN 9965-672-39-3

411(05) 05

ISBN 9965-672-39-3

ВРН 84(0)

© Баласауа баспасы, 2005
Құрастырушы О.Ақар
Түзінші Ж.Родатев

ББК 84(0)

Э 30

*Қазақстан Республикасы Мәдениет,
ақпарат және спорт министрлігі Ақпарат және мұрағат комитетінің
«Әлеуметтік маңызды өдебиет түрлерін өзірлеу және шығару»
бағдарламасы бойынша шығарылып отыр.*

Ақылдастар алқасы:

*Есетжан Қосубаев
Слаибек Тәуекел
Қадыр Мырза Әли – төраға
Әлібек Асқаров
Абылайхан Құлбаев
Әбілмәжін Жұмбаев
Оразақын Асқар
Сұлтан Қалиев*

Э 30 Эзоп. Мысалдар. Аударған Ө.Тұрманжанов.
И.А.Крылов. Мысалдар. Абай аудармалары.
А.Байтұрсынұлы аудармалары. Әркімдер аударма-
лары. Құрастырған: О.Асқар. – Алматы: «Балауса»
баспасы, 2005. – 320 бет.

Бұл өлем балалар өдебиетіне арналған 50 томдық-
тың бірі.

ISBN 9965-672-39-3

Э $\frac{4804000000}{411(05)-05}$

ББК 84(0)

ISBN 9965-672-39-3

© «Балауса» баспасы, 2005

© Құрастырушы О. Асқар

© Дизайнер Ж.Болатев

Алғы сөз

Мысал жанрының ең байырғы негізін салушы Эзоп тарих ғылымының ежелгі аталары Геродоттың, Плутарктың айтуларына қарағанда, біздің ғасырымыздан бұрынғы 620–560 жылдары өмір сүрген. Ол ертедегі грек халқының перзенті. Эзоп о баста Самосц Иадмон дегеннің басыбайлы құлы болған. Кейінірек басына бостандық алған соң, Лидия патшасы Крезаның сарайында қызмет еткен. Патша оны Дельфияда тұратын бір сәуегей абызға түрлі сый-сияпаттар беріп елшілікке жібереді.

Осы өміріндегі кездердің бәрінде, тумысынан ерекше талантқа ие Эзоп, құл иеленушілердің, патшалардың, олардың сарайларындағы жағымпаз, жемқор, алдамшы, жауыз, сұм-сұрқиялардың өзі куә болып жүрген қылмысты қылықтарын төте әшкерелеп жазудан, өз басына төнетін қауіптен қорқып, астарлап, әр түрлі хайуанаттар бейнесінде суреттеп жазып та, көпшілік қарапайым халық арасында айтып та жүреді. Көкірегі ояу, көңіл көзі көреген жұрт ішіндегі ақылмандар Эзоптың бейнелеп жүргендерінің шын мәнінде кімдер екенін іштей сезіп, әжуа, ащы күлкіге айналдырып, оларға деген өшпенділік ыза-кегі оянып, зығырданы қайнайды. Ақыры билеуші, бай-манаптардың да санасына жетіп, Эзоптың мысалдарының мәніне үніле бастайды. Сөйтіп ол мысалдардан өздерінің озбырлыққа құрылған түп негізіне балта шабатын тегеуірінді күшті сезінеді. Ендігі жерде Эзоптың көзін қалай тезірек жоюдың амалын ойластырып, оны «құдайдан безген, дін бұзар» деген жаламен айыптап, нәтижесінде биік жартастан құлатып өлтіреді. Эзоп жайында бізге жеткен деректердің бар болғаны осы ғана.

Осы кезге дейін Эзоп жазды делінетін мысалдардың ұзын саны 650. Осының ішінен белгілі балалар ақыны биыл туғанына 100 жыл толып отырған Өтебай Тұрманжанов аталарыңның кезінде таңдап, іріктеп қазақ тіліне аударған 73 мысалды осы кітап арқылы өздеріңізге қайталап ұсынып отырмыз.

Дүниежүзінің әйгілі мысалшы ақын-жазушыларының бәрі де осы Эзоптан үлгі алған. Соның бірі орыстың ұлы мысалшысы Иван Анд-

реевич Крылов. Ол 1769-жылы Мәскеуде туган. Әкесі патша әскерінің офицері болған. Болашақ мысалшы Иванның 11 жасында әкесі өліп, жетім қалады. Қалың қаладағы сот кеңсесінде болмашы қызметке орналасқан жас Иванның мардымсыз жалақысына қарап қалған Крыловтар отбасы, қалт-құлт етіп өлместің күнін көреді. Иванның анасы Мария Алексеевна баласының оқып-үйренуіне елеулі үлес қосады. Иван сол бала кезінен-ақ француз, итальян тілдерін үйренеді. Көп оқиды. Үнемі шешесінің көмегімен өз білімін өзі жетілдірумен болады.

1782-жылы Петербургте жұмыс істеуге мүмкіндік тауып шешесі мен інісін қолына алады. Осы кезден бастап әдебиетке шындап араласа бастайды. Газет-журналдарда алғашқы шығармалары жарық көреді. Алғашында театрлармен байланыс жасап комедиялық пьесалар жазумен өуестенеді. Жиі сынға ұшырайды. Өлеңдер жазумен де шұғылданады. Ептеп мысалдар да жаза бастайды. Көп жыл көпшілік кітапханаларда істейді.

1809 жылдың 24-ақпанында И.А.Крыловтың тырнақалды мысалдар жинағы жарық көреді. Бірден жұртшылық назарына ілігеді. Сыншылар да жарыса талдап, мақтап-мадақтайды. Автордың өзі де мұндай жетістікті күтпеген еді. Оқырмандардың сұрауы бойынша қайталап басылады. Көңілі өсіп, шабыты шалқыған Крылов тың туындылар жазуға құлшына кіріседі. Арада екі жыл өтер-өтпестен «Жаңа мысалдар» деген екінші жинағы жедел баспадан шығады.

Сөйтіп көп дайындықтармен өз жанрын тапқан И.А.Крылов бірден атақты мысалшы ақынға айналады.

Оның жалпы халықтық даңқы жайында В.Г.Белинский: «Крылов біздің әдебиетіміздің ары, атағы, мақтанышы. Оның «Мен орысты білемін, орыс мені біледі» деп айтуына әбден хақысы бар» деп жазды. Оның мысалдарын еңбектеген баладан, еңкейген кәріге, есіктегі жалшыдан, төрдегі би, патшаға дейін бәрі оқыды, білді. Бұл жайында даңқты қолбасшы Кутузовтың өз әскерлеріне Крыловтың мысалдарын жатқа оқып беретіндігі жайында И.П.Быстровтың естелігін еске алсақ та жеткілікті. («Северная пчела», 1846, №64.)

Крылов 1844-жылы 9-қарашада Петербургте қайтыс болды. Келесі жылы оған ескерткіш орнатылды.

Орыс әдебиетіндегі мысал жанрының атасы саналатын И.А.Крыловтың таңдаулы мысалдарын Абай, Ахмет Байтұрсынов бастаған қазақ ақындары жабыла қазақ тіліне жарыса, бөсекелесе аударған шығармаларын түгелдей, алғаш рет бір кітапта бас қостырып өздеріне ұсынып отырмыз.

Кейде бір өлеңді бір аудармашының екі түрлі аударғаны, немесе екі аудармашының жарыса аударғаны кездеседі. Олар бірін-бірі толықтырады.

Оразақын АСҚАР

ЭЗОП МЫСАЛДАР

Аударған
Ө.Тұрманжанов

© Қазақша «Қазмекөркемөдеббас», 1962

ЕКІ ЖОЛДАС

Орманда екі жолдас келе жатты,
 Өр түрлі әңгіме етіп өткен шақты.
 Бір аю алдан қарсы шыға келіп,
 Бұларға аузын ашып, тұра шапты.

Аюдан бұл екеуі қатты састы,
 Бірі қалып, біреуі тұра қашты.
 Қашқан шығып ағашқа жасырынды,
 Жолдасына қарамай, қорғап басты.

Жол үстінде біреуі қалды тұрып,
 Амал таппай қалуға мойын бұрып,
 Өлген болып, жығылып жата кетті,
 Басқа айла таппастан мысы құрып.

Алшаң басып аяндап аю келді,
 Иіскелеп келді де, байқап көрді.
 Кісі демін алмады – тастай қатып,
 «Өлген ғой» деп өтті де, жүре берді.

Аю кетті, ағаштан түсті серік,
 Жолдасынан сұрады күліп келіп:
 «Құлағыңа ол не деп сыбырлады,
 Әдейілеп, бұрылып жүріп келіп?»

Жолдасы серігіне айтты сонда,
 Бұрылып қайта түсіп келген жолға:
 «Қиын жерде жолдасын қиып кетер
 Жаманға, – деді, – сірә, жолдас болма!»

ҚҰМЫРСҚА МЕН ИНЕЛІК

Құмырсқа еңбек етті ала жаздай,
Шұбырып кіре тартып, тобын жазбай.
Шілдеде саршатамыз таңдай кепкен
Азығын таси берді азбай-тозбай.

Азығын сарайына қойған құйып,
Күздегі жауын-судан дымқыл тиіп.
Құрғатып күн көзіне кептірмекке,
Алдына есігінің қойды үйіп.

Қалжырап жаурап тоңған аш инелік,
Алдына құмырсқаның жетіп келіп:
– Қырманнан кеусен беріп, қараспасаң,
Достар-ау, қалатынмын аштан өліп...

Құмырсқа сонда айтты инелікке:
– Біреуден сұрап алған дүниелік пе?
Қамдамай қыс азығын жазда неге
Сандалып, сағым қуып жүрдің текке?

– Өлеңнен ала жаздай қол тимеді,
Жиюға қыстық азық жол тимеді.
Ән салып, өлең айтып, қосық тартып,
Мастанып ұмытыппыз қысты, тегі...

Күлді де құмырсқалар мына сөзге,
– Қылығың, инелікжан, – деді – өзге,
Жазасын, жаз ән салсаң, қыс береді,
Еріншек еңбек етпей болсаң кезбе...

БҰҒЫ МЕН ЛАҒЫ

Бұғының жас бір лағы,
Селтиіп қана құлағы.
Әлденеге таңырқап
Әкеден бір сөз сұрады:

– Сен неге иттен қорқасың?
Қарусызбысың қорқатын?
Мүйізің бар сүйрік тым,
Өзің иттен жүйріксің...

Әкесі күліп сөйледі:
– Ып-рас сөзің орынды.
Қеңілге тіпті қонымды,
Өзі емес, иттің даусы ғой
Қайнатып жүрген сорымды.

Естісем есім қалмайды,
Ойлауға мұшам болмайды.
Зып беріп, зытып жөнелем,
Бәрінен осы зор қайғы.

ҚАСҚЫР МЕН ТЫРНА

Сүйекке қасқыр қақалды,
Сапсандаатты сақалды,
Қақалды да маталды,
Жан алқымға тақалды.
Тағат, сабыр қылмады,
Шақырып алып тырнаны:
«Мойны ұзын дос, сыйым бар,
Мынаны ал!» – деп ымдады.
Тырна ойланды алмаққа,
Сыйға батып қалмаққа.
Еппен ғана иіліп,
Басын сұқты тамаққа.
Бір көтеріп иекті,
Алып шықты сүйекті.
Қасқыр жаны жай тапты,
Ағытқандай тиекті.
Сонда айтты тырнаңыз:
«Сыйыңыз көне, мырзамыз?
Бір ажалдан ап қалдым,
Көп сараңдық қылмаңыз!»
Ақырды қасқыр шамданып:
«Сый алмақпысың жалданып,
Аузымда басың тұрғанда,
Кетпегенге шайналып,
Ырза болмай тұрмысың,
Әлі кетпей айналып...»

АТ ПЕН ЕСЕК

Біреудің есегі мен аты болды,
Бір жаққа апаратын заты болды.
Есек пен атқа жүгін артып алып,
Шаңдатып келе жатты ұзын жолды.

Ентігіп есек жүгін ауырлады,
Моншақтап мойнынан тер сауылдады.
Аяғын шалыс басып, әлі құрып,
Сонда оның атқа өтініп жалынғаны:

«Ей, достым, жүре алмаймын, өлім бітті,
Шойындай ауыр менің жүгім тіпті.
Титықтап діңкем құрып, тұраладым,
Алмасаң қарайласып біраз жүкті».

Бұл сөзге ат құлақ салып, қарамады.
Ойланып тереңірек бара алмады.
Жығылып, жол үстінде омақасып,
Жүруге енді есек жарамады.

Осылай есек пақыр болды шығын,
Иесі атқа артты барлық жүгін.
Терісін де есектің тағы атқа артты,
Тастамай жол үстінде жалғыз түгін.

Бұл жағдай ат байғұсқа қиын болды,
Жылады екі көзі жасқа толды.
Жолдасқа аз жүгін ап, қарайласпай,
Қарашы тілеп алған мына сорды.

ҰРЫ МЕН АНАСЫ

Дәптерін серігінің ұрлап жаңа,
Әкелді анасына бір жас бала.
Анасы қой демеді, құптады оны
Ақырын арқасынан қағып қана.

Ұрлады екінші рет бала шекпен,
Білгізбей ешбір жанға тіпті еппен.
Анасы онан сайын мақтады оны,
Қарсы алып, қабақ шытпай, жылы леппен.

Уақыт дәл осылай өте берді.
Ұрлыққа бала үйреніп кете берді.
Алған соң жаны үйреніп жаман іске,
Үзбестен оны өнер ете берді.

Бір күні қолға түсті ұрлықпенен.
(Емес пе ұрлық түбі қорлық деген).
Әкелді қолын байлап, дарға асуға,
Жендеттер ұрып-соғып зорлықпенен.

Анасы жылап-еніреп әбден сасып,
Жақындап келе берді қатарласып.
Ұры айтты: – Өзіне бір айтарым бар,
Бері кел, анам, – деді, – жақын басып.

Анасы жанай басып жақын барды.
Естімек болып сөзін, құлақ салды.
Көзді ашып-жұмғанша ұры шапшаң
Құлағын бір-ақ тістеп қыршып алды.

Анасы оңбаған деп ойбайлады,
Оңбаған қылық ед деп бұл қайдағы.
Ұры мен анасының оқиғасын
Жүрген жүрт тындай қалды манайдағы.

Ол айтты анасына соңғы сөзін,
Толтырып қанды жасқа екі көзін:

– Дәптерді алғаш ұрлап әкелгенде
Бұрасаң құлағымды қой деп өзің.

Ұрлықты онан кейін етпес едім,
Бұл күйге масқара боп жетпес едім.
Қағынып қаршадайдан дарға асылып,
Қиылып көк жуадай кетпес едім...

* * *

Салмаса жаман іске алдан тыйым,
Болады нақ осындай арты қиын.
Болар іс болғаннан соң пайдасы жоқ,
Қайғырып мейлің жыла, мейлің күйін.

КІСІ МЕН СУ ИЕСІ

Шілде де саршатамыз – ыстық қатты.
Бір кісі су жағалап келе жатты.
Талығып таңдай кеуіп шөлдеген соң
Тауып ап төмен түсті бір суатты.

Шалқар көл көрінбеді жиек-шеті,
Тербеліп, толқын ойнап жатыр беті.
Қызығын былай қойып көлден көрген,
Кісінің су ішуге кетті ниеті.

Су ішті тізе бүгіп жарлау жерден,
Жолы жоқ жағалығы тарлау жерден.
Жүргенде қысалақтап-сасқалақтап
Балтасы суға түсіп кетті белден.

Жарлы еді күнін көрген балта шауып,
Аз несіп сонан ғана жүрген тауып.
Айрылып жандай досы балтасынан,
Жылады көздің жасын көлге сауып.

Жаны ашып балташыға жасын төккен
Қарады қаз бен үйрек, өткен-кеткен.

Ақ сапты алтын балта қолына алып
«Су ие» шыға келді сол жиектен

«Мынау сенің балтаң ба?» – деді келіп,
«Менікі емес, – деді ол, – оны көріп».
«Мынау сенің балтаң ба?» – деп сұрады,
Тағы да күміс балта алып келіп.

«Бұ-дағы менікі емес, – деді». – Шырақ,
Бұл балта менікінен тым ағырақ».
Үшінші өз балтасын алып шығып,
«Мынаны танымасың?!» – деді сынап.

Кісі алып «мынау менің балтам», – деді,
Қуанып «қайдан таптың, қалқам?» – деді.
Жаудырып жақсылықтың бәрін соған,
Өзі де бір дем алып «өлқам» деді.

Кісіге шынын айтқан риза болып,
Нұрына ақиқаттың көңілі толып.
Алтын, күміс балтаны сыйға беріп,
Су иесі жоғалды ғайып болып

Балташы ауылына келді қайтып,
Көргенін көршілерге берді айтып.
Бір көрші оңай олжа таппақ болып,
Жөнелді балтасын ап суға тартып.

Балтасын көлге тастап көрді жылап,
Отырды көл шетінде көзін бұлап.
«Су ие» алтын балта алып шығып:
«Осы ма еді балтаңыз?» – деді сынап.

«Менікі-менікі!» деп айқай салды.
Су иесі мұнан сырын байқай қалды.
Өтірікке алтын балта былай тұрсын,
Өзінің де балтасын қайтармады».

ҚОЯНДАР МЕН БАҚАЛАР

Барлық қоян жиылып,
Сыр айтысып, сырласты.
Бізден сорлы жан жоқ деп
Мұнайысты, мұндасты.

«Адам да, ит те, бүркіт те –
Бәрі де бізге бір тажал.
Қырғи да, құс та, жылан да,
Бәрі де бізге бір ажал.

Бүйтіп қор боп жүргенше
Жан айласын қылайық.
Бұға-бұға өлгенше
Шырт етіп, шорт сынайық.
Тірі азапқа көнгенше
Бір-ақ өліп тынайық.

Жүріңдерші,
жүріңдер!

Суға түсіп өлейік,
Азаптан азат болайық,
Неге өлейік демейік...»

Осыны айтып қояндар
Көлге қарай жарысты.
Желдей есіп екпіні
Жарысып көлге барысты,
Қояннан қорқып бақалар
Күмп-күмп етті көліне,
Үрейленіп, қорқысып
Әлде ненің желіне.

Сонда айтты бір қоян;
«Тоқтаңыздар, жарандар!
Бізден де қорқақ бар екен.
Бақаларға қарандар!

Бізден де сорлы, жүрексіз
Тіпті қорқақ жұрт екен.
Тоба қылмай осыған,
Өлуіміз мылт екен».

ИТ, ҚОРАЗ, ТҮЛКІ

Жолдас боп ит пен қораз жолға шықты,
Кезбекке дүниені мақсат қыпты.
Жол жүріп кешке дейін арып, талып,
Бір жерге қонбақ болып кідіріпті.

Қою-қою қалың ағаш әсем көрік,
Қойғандай құйқылжытып қолмен өріп.
Ағашқа қораз шығып қонақтады,
Ит жатты бір қуыста оны қорып.

Дегенде түн ортасы болды-ау анық,
Жіберді әлгі қораз өнге салып.
Бір түлкі жылпың етіп жетіп келді,
Өтештің әлдеқандай даусын танып.

Түлкі айтты:

– Жерге түсші, асыл затым,
Құшақтап көрісер ем келсең жақын.
Дауысың сазды, күйлі, әсем қандай,
Көргем жоқ өмірімде сендей ақын.

– Сөзіңе құлақ қойдым, түлкі шырақ
Мақтауға сенің тілің ұста тым-ақ.
Түсейін, көрісейін, есік ашсын,
Әуелі күзетшімді оят бірақ.

Түлкі іздеп оятпаққа күзетшіні,
Жаңғыртты түнық түнді үрген үні.
Түлкінің даусын танып ит оянып,
Өлтірді ұстап алып шіркін сұмды.

ТАУЫҚ ПЕН ҚАРЛЫҒАШ

Жыланның жұмыртқасын тауып алып,
Балапан ғып ашпақ боп басты тауық.
Өз баласы секілді еміреніп,
Шайқап жатты сүйсініп ауық-ауық.
Бұл жұмысты қарлығаш байқап еді,
Байқап басын тауыққа шайқап еді.
– Ей ақымақ, ашқаның, алдыменен
Өзіңді жер, сен оны байқа деді.

АРЫСТАН ТЕРІСІН КИГЕН ЕСЕК

Арыстанның терісін есек киді.
Арыстан деп аң мен мал басын иді.
Қошемет қып, құрмет қып алдына кеп
Тіпті ерекше көрсетті артық сыйды.

Жел ұшырып әкетті тері тонды,
Арыстаны бұл жұрттың есек болды.
Алдап жүрген айласы ашылған соң
Жегені есегінің кесек болды.

АРЫСТАН МЕН ТЫШҚАН

Арыстан күн шуақта ұйықтап қалды,
Бір тышқан үстін басып ойнақ салды.
Бүргедей бүлкілдеген бишараны
Арыстан оянды да, ұстап алды.

– Ей, шері, босат мені, кешір күнәм!
Мен-дағы саған бірде рақым қылам.
Арыстан күлді-дағы жіберді оны,
Қолынан не келед деп таң ғап бұған.

Аңшылар арыстанды ұстап алды,
Ағашқа арқанменен байлап таңды.
Байлаудан босануға өлі келмей
Әуілдеп сонда арыстан ыңыранды.

Естіп мұның даусын тышқан келді,
Арқанды қиды талдап қысқан белді.
Құтылып аңшылардың қармағынан
Арыстан алшаң басып жүре берді.

«Өлі арыстаннан тірі тышқан артық»,
Деген мақал есіңе түспес қайтіп.
Құтқарсаң қыспақтағы бір сорлыны,
Жақсылық алдына бір келер қайтып.